

ПРИНЦИП ДОБРОЧЕСНОСТІ В СУДДІВСТВІ

PRINCIPLE OF INTEGRITY IN JUDICIARY

Романова А.С., д.ю.н., професор,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Національний університет «Львівська політехніка»

Стаття присвячена філософсько-правовим проблемам розуміння принципу доброчесності в суддівстві, на основі реалізації якого забезпечується верховенство права в суспільстві та право громадян на справедливий суд.

Наголошено, що високі професійні та морально-етичні вимоги до судді виправдані покладеними на нього обов'язками та особливостями здійснення судочинства в правовій державі, особливо в період суспільно-правової аномії, коли загострюється потреба громадян у захисті їх основних прав і свобод. В такий період актуалізуються моральні, духовні, етичні норми і стандарти життєдіяльності цивілізованого суспільства. За таких умов, вимоги і сподівання суспільства щодо здійснення правосуддя зростають, адже суд сприймається як єдиний орган, що здатний захистити права і свободи громадян.

Зазначено, що важливим є те, що активно розглядаються можливості і підходи для уніфікації підходів до розуміння доброчесності і до стандартів її визначення, так, як не може доброчесність як морально-ціннісна категорія вимірюватися за різними критеріями для окремих органів. Може бути різний перелік професійних показників, який характеризуватиметься з позиції дотримання принципу доброчесності, як узагальненого явища.

Наголошено, що доброчесність як властивість особистості не може «виникати» раптово, з початком певної професійної діяльності. Вона розвивається на вже існуючому ціннісно-орієнтованому світогляді особистості, що формувався в процесі соціалізації особи

Акцентовано увагу на тому, що принцип доброчесності в суддівстві законодавчо закріплений і підтверджений рядом загальнодержавних та міжнародних нормативно-правових актів. Позитивною практикою є те, що сьогодні науковці і практики у сфері юриспруденції ведуть роботу, спрямовану на конкретизацію цього принципу, що дозволить уникати його трактування як оціночної категорії, адже доброчесне суддівство є запорукою забезпечення і реалізації принципу верховенства права, зміцнення і підтримки довіри суспільства до судової влади. Усвідомлюючи це, судді добровільно беруть на себе певні обмеження, які полягають у дотриманні етичних норм під час здійснення правосуддя і в повсякденному житті.

Ключові слова: доброчесність, суддівство, верховенство права, антикорупційна діяльність, ціннісно-правові орієнтири, морально-етичні норми, декларація доброчесності.

The article is devoted to the philosophical and legal problems of understanding the principle of integrity in the judiciary, on the basis of the implementation of which the rule of law in society and the right of citizens to a fair trial are ensured.

It is emphasized that high professional and moral and ethical requirements for a judge are justified by the duties assigned to him and the peculiarities of the implementation of justice in a state governed by law, especially in a period of socio-legal anomie, when the need of citizens to protect their fundamental rights and freedoms is exacerbated. During such a period, moral, spiritual, ethical norms and standards of life of a civilized society are actualized. Under such conditions, the requirements and expectations of society regarding the implementation of justice are growing, because the court is perceived as the only body capable of protecting the rights and freedoms of citizens.

It is noted that it is important that opportunities and approaches to unifying approaches to understanding integrity and to the standards for its definition are actively considered, just as integrity as a moral and value category cannot be measured by different criteria for individual bodies. There may be a different list of professional indicators, which will be characterized from the position of compliance with the principle of integrity, as a generalized phenomenon.

It is emphasized that integrity as a property of an individual cannot "arise" suddenly, with the beginning of a certain professional activity. It develops on the already existing value-oriented worldview of the individual, which was formed in the process of socialization of the individual

It is emphasized that the principle of integrity in the judiciary is legislatively enshrined and confirmed by a number of national and international regulatory legal acts. A positive practice is that today scientists and practitioners in the field of jurisprudence are working to specify this principle, which will allow avoiding its interpretation as an evaluative category, because integrity in the judiciary is the key to ensuring and implementing the principle of the rule of law, strengthening and maintaining public trust in the judiciary. Realizing this, judges voluntarily accept certain restrictions, which consist in adhering to ethical norms when administering justice and in everyday life.

Key words: integrity, judiciary, rule of law, anti-corruption activities, value-based and legal guidelines, moral and ethical norms, declaration of integrity.

Реформи в судовій системі, започатковані до повномасштабного вторгнення росії до України, відзначилися позитивним спрямуванням на формування судової влади, яка безумовно забезпечуватиме принцип верховенства права та право громадян на справедливий суд.

Високі професійні та морально-етичні вимоги до судді виправдані покладеними на нього обов'язками та особливостями здійснення судочинства в правовій державі.

За законодавством України суд повинен здійснювати правосуддя на засадах верховенства права, що спрямовано на забезпечення кожній особі права на справедливий суд та повагу до усіх прав і свобод, гарантованих Конституцією, законами України і міжнародними договорами [1].

Для належного здійснення правосуддя надзвичайно важливою є вимога, що полягає у дотриманні суддями принципу доброчесності.

На авторитетну думку О. В. Гришук, доброчесність судді варто трактувати як «результат впровадження етичних стандартів і принципів у поведінку кожного судді».

Зазначається, що громадянське суспільство ставить високі вимоги щодо критерію доброчесності судді. Така вимога актуалізується в кризово-перехідні періоди розвитку суспільства, в перехідних демократіях, коли під час здійснення суспільних реформ, «багато питань можуть бути зсунуті з політичної площини у площину прийняття судових рішень» [2, с. 6–25].

Зауважимо, що в період суспільно-правової аномії, коли усталені соціальні норми не діють, або регулюють суспільну життєдіяльність не в повному обсязі, загострюється потреба громадян у захисті їх основних прав і свобод. В такий період актуалізуються моральні, духовні, етичні норми і стандарти життєдіяльності цивілізованого суспільства.

За таких умов, вимоги і сподівання суспільства щодо здійснення правосуддя зростають, адже суд сприймається як єдиний орган, що здатний захистити права і свободи громадян.

Загалом, щодо трактування принципу доброчесності, то він є вимогою в усіх сферах соціально-правового життя державного суспільства.

Зокрема, у Законі України «Про державну службу» зазначається, що доброчесність державного службовця полягає у спрямованості його дій на захист публічних інтересів. Не допускається надання переваги приватним інтересам, під час реалізації державним службовцем наданих йому повноважень [3].

Важливо не допускати професійної деформації, зокрема, суддів, щоб особа не втратила ціннісно-правових і соціальних орієнтирів і не відбулося домінування корисливих мотивів та мотивацій над вимогою належного виконання професійних обов'язків та дотримання основоположних принципів реалізації покладених на них завдань.

Зазначимо, що доброчесність розглядається в контексті антикорупційної діяльності і трактується нормативними актами як морально-етична складова, що визначає межу допустимої поведінки державного службовця, в основі якої (поведінки) взаємовідносини з громадянами, професійне, належне виконання функціональних обов'язків, гідний спосіб життя тощо [4].

Слушною є думка, що доброчесність як позитивна моральна властивість, зумовлюється свідомістю людини і характеризується вибором способу життя, ціннісними орієнтирами, що формують стійкі переконання у необхідності здійснювати професійну діяльність на принципах добра і справедливості.

Доброчесність судді як деонтологічна норма характеризує його професійну поведінку з позиції відповідності нормам права і нормам моралі [5, с. 6–11].

В Україні діє Кодекс суддівської етики, затверджений рішенням XX чергового з'їзду суддів України, 18 вересня 2024 року, в якому зазначено, що метою його прийняття є зміцнення і підтримка довіри суспільства до судової влади. Усвідомлюючи це, судді добровільно беруть на себе певні обмеження, які полягають у дотриманні етичних норм під час здійснення правосуддя і в повсякденному житті.

Кодекс суддівської етики прийнятий на основі Конституції та законодавства України, а також, Бангалорських принципів поведінки суддів, схвалених резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та інших міжнародних нормативно-правових актів, що регламентують статус, права, обов'язки, відповідальність суддів і роль судової влади в суспільстві [6].

Велика Палата Верховного Суду у своїй постанові від 10 листопада 2022 року по справі № 9901/355/21 трактує доброчесність як позитивну моральну якість, що зумовлена свідомістю і волею людини, що є узагальненою стійкою характеристикою людини, її способу життя, вчинків, а також, властивість, що характеризує готовність і здатність особистості свідомо і неухильно орієнтуватися у своїй діяльності та поведінці на принципах добра і справедливості [7].

З огляду на зазначене вище, зауважимо, що доброчесність як властивість особистості не може «виникати» раптово, з початком певної професійної діяльності. Вона розвивається на вже існуючому ціннісно-орієнтованому світогляді особистості, що формувалася в процесі соціалізації особи з раннього віку в межах конкретного оточення. На цей процес впливало найближче оточення, навчальні заклади, соціокультурні стандарти певної спільноти людей.

Тому, важливо, при проходженні конкурсного добору кандидатів на посаду судді, акцентувати увагу на морально-етичних аспектах претендентів, адже претенденти вже є повноцінно сформованими особистостями з визначеним вектором ціннісних орієнтирів, змінити які буде досить складно.

Питання доброчесності у суддівстві набуває актуальності в умовах воєнних реалій сьогодення.

Верховним Судом спільно з Агентством США з міжнародного розвитку (USAID), проектом ЄС «Право-Justice»,

Радою Європи, а також представниками Венеційської комісії проведено круглий стіл «Співпраця різних гілок державної влади у забезпеченні доброчесності державних посадовців і представників судової влади». В межах цього заходу Судді Верховного Суду проаналізували стандарти перевірки доброчесності державних службовців та представників судової влади [8].

Зазначимо, що Центр політико-правових реформ також провів експертну дискусію «Доброчесність як інструмент оцінки професіоналізму суддів, прокурорів та правоохоронців: перспективи уніфікації підходів», де на обговорення виносилися проблемні питання, що стосуються: – індикаторів доброчесності для суддів, розроблених Центром політико-правових реформ; – перспектив використання досвіду суддів під час впровадження критерію «доброчесності» при розширенні конкурсних засад призначення керівників цих органів, керівних посад в цих органах; – державної політики щодо впровадження єдиних показників доброчесності для прокурорів, працівників органів правопорядку [9].

Важливим є те, що активно розглядаються можливості і підходи для уніфікації підходів до розуміння доброчесності і до стандартів її визначення, адже не може доброчесність як морально-ціннісна категорія вимірюватися за різними критеріями для окремих органів. Може бути різний перелік професійних показників, який характеризуватиметься з позиції дотримання принципу доброчесності, як узагальненого явища.

Волошина Я. Л., здійснюючи характеристику професійної діяльності юриста, пропонує під доброчесністю юриста розуміти поведінку, що спрямована на формування самостійної та відповідальної позиції фахівця, який на основі професійної майстерності здатний надавати якісні фахові юридичні послуги. Такий фахівець через утвердження принципу верховенства права, справедливості, чесності, законності, добросовісності отримуватиме вагомі правові результати у професійній діяльності [10, с. 16–21].

Законодавством України передбачена декларація доброчесності судді [1] відповідно до якої суддя зобов'язаний щорічно подавати декларацію доброчесності, яка зповнюється на офіційному веб-сайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України і складається з переліку тверджень, правдивість яких повинен задекларувати, підтвердивши/не підтвердивши. Декларація доброчесності судді є відкритою для загального доступу.

У декларації доброчесності судді вказуються його особисті дані, а також, інформація про відповідність рівня життя наявному в судді та членів його сім'ї майну і їх доходам.

Акцентується увага на своєчасному і повному поданні декларацій та достовірності задекларованих відомостей, а також, даних про [1]: – невчинення корупційних правопорушень; – відсутність підстав для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності; – сумнісне виконання обов'язків та дотримання суддею присяги; – невтручання у правосуддя, здійснюване іншими суддями; – проходження перевірки суддів, відповідно до вимог законодавства, та її результати; – відсутність заборон, що встановлюються законодавством України.

Важливо, що твердження судді у декларації доброчесності вважаються достовірними за відсутності доказів іншого, а також, якщо є інформація, що може свідчити про недостовірність, або неповноту тверджень судді, то Вища кваліфікаційна комісія суддів України проводить відповідну перевірку.

Якщо суддя не подав, несвоєчасно подав декларацію доброчесності, або декларував завідомо недостовірні дані, то він несе дисциплінарну відповідальність.

Рада суддів України зазначає, що важливим у декларуванні доходів є питання доброчесності щодо майнових

прав та обов'язків подружжя у структурі їхнього спільного і роздільного майна. Необхідно дотримуватися Порядку здійснення перевірки достовірності відомостей, що подаються у декларації так, як це забезпечить прозорість і відкритість діяльності суб'єктів декларування [11, с. 129].

Зауважимо, що «Порядок здійснення перевірки достовірності відомостей, зазначених у декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру» прийнято з метою визначення механізму «проведення органами Державної фіскальної служби України перевірки достовірності відомостей про доходи, майно, транспортні

засоби, кошти на рахунках у банках та інших фінансових установах» тощо [12].

Отже, можна констатувати, що принцип добросовісності в суддівстві законодавчо закріплений і підтверджений рядом загальнодержавних та міжнародних нормативно-правових актів. Позитивною практикою є те, що сьогодні науковці і практики у сфері юриспруденції ведуть роботу, спрямовану на конкретизацію цього принципу, що дозволить уникати його трактування як оціночної категорії, адже добросовісне суддівство є запорукою забезпечення і реалізації принципу верховенства права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про судоустрій і статус суддів. *Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2016, № 31, ст. 545. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
2. Гришук О. В. Добросовісність судді через призму сучасних соціальних трансформацій. *Слово Національної школи суддів України*. № 1 (30) 2020. С. 6–25.
3. Про державну службу. *Закон України. (Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2016, № 4, ст. 43). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>
4. Про запобігання корупції. *Закон України. (Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2014, № 49, ст. 2056). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
5. Кравчук В. М. Добросовісність судді як деонтологічна норма його/її поведінки. *Актуальні проблеми правознавства*. 4 (36)/2023. С. 6–11.
6. Кодекс суддівської етики. *Рішення XX чергового з'їзду суддів України* від 18 вересня 2024 року <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-24#Text>
7. У Великій Палаті Верховного Суду пояснили, що таке добросовісність. *Судово-юридична газета*. 2022. <https://sud.ua/uk/news/publication/258054-v-bolshoy-palate-verkhovnogo-suda-obyasnili-hto-takoe-dobroporyadochnost>
8. Судді ВС обговорили стандарти щодо перевірки добросовісності держслужбовців та представників судової влади. *Судова влада України*. 2021. <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1204202/>
9. Добросовісність як інструмент оцінки професіоналізму суддів, прокурорів та правоохоронців. *Укрінформ*. 2024. <https://www.ukrinform.ua/rubric-preshall/3914046-dobrocesnist-ak-instrument-ocinki-profesionalizmu-suddiv-prokuroriv-ta-pravoohoronciv.html>
10. Волошина Я. Л. Добросовісність у професійній діяльності юриста. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 6(22). С. 16–21.
11. Чумаченко Т. А., Бутенко В. О., Гайдук Л. П. та ін. Коментар до Кодексу суддівської етики. Рада суддів України. 2016. 142 с.
12. Порядок здійснення перевірки достовірності відомостей, зазначених у декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру. *Затверджений Наказом Міністерства фінансів України* від 13.03.2015 № 333.